

Pontosan 250 év telt el...
Az első magyar pénz különleges kincse

Kovács László

Ahogy múlt az idő, lassanként eltűntek a pénzforgalomból I. István király (ur. 1000–1038) denárjai, és az emberek megfeledkeztek róluk. Ezért amikor a 18. században érdeklődés támadt a hajdani magyar uralkodók pénzei iránt, valósággal fel kellett fedezni őket. A tudós történészek ekkortájt alaposan szemrevételezték a hozzájuk került szórványleleteket, és Bél Mátyás (1684–1749) 1718-ban már szöveggel és képpel helyesen ismertette a Magyar Királyság első pénzét, I. István kereszties érmeképi denárját, az előlapján +STEPHANVS REX, azaz ISTVÁN KIRÁLY, a hátlapján +REGIA CIVITAS, azaz KIRÁLYI VÁROS latin körirattal. A magyar polihisztor meghatározása időtállóan bizonyult, csak a királyi város azonosítása vitatott még, Esztergom esélyesebbnek tűnik Székesfehérvárnál.

Nagyharsány-Harsányhegy. In: Europas Mitte um 1000. Katalog. Hrsg. von Alfred Wiczorek – Hans-Martin Hinz. Stuttgart 2000, 375: 17.01.16–10.

Bél Mátyás (1684–1749)

Pontosan 250 évvel Bél publikációját követően, 1968. július 30-ra virradó éjjel ifj. Hammer Mátyás és Szentkirályi János nagyharsányi (Baranya megye) munkások éjszakai műszakban a Harsány-hegy Kopaszka nevű részén, a kőbánya feletti hegyoldalon dózerrel távolították el a meddőréteget, és 50 cm mélyen egy cserépedényben elásott kincset találtak. Akkor figyeltek fel rá, amikor az érmék megcsillantak a meddőhányó talaján a dózer reflektorainak fényében. A felszínen heverő leleteket szerencsére összeszedték és átadták Schmieder József bányavezetőnek, aki értesítette a pécsi Janus Pannonius Múzeumot. Augusztus 1-jén Kiss Attila régész érkezett a helyszínelésre és a leletek átvételére, amelyek között az előlapjukon +LANCEA REGIS, azaz a KIRÁLY LÁNDZSÁJA, a hátoldalukon a már ismerős +REGIA CIVITAS körirattal övezett érmeképpű példányok voltak többségben. Az összes érin-

tett megérdemli a neve megörökítését, mert örökbecsű értéket mentettek meg. Később kiderült, hogy mások is keresgéltek a lelőhelyen, egy presszóban zajló beszélgetésbe kapcsolódva szerzett 1969-ben négy további lándzsás és egy cseh érmét Tóth Ferenc pécsi gyűjtő, aki egy darab híján ugyancsak a múzeumba juttatta a példányait. Felbukkant további 2 lándzsás veret is, amelynek a kincshez tartozását a tulajdonosai tagadták. De végül ezek is múzeumba kerültek. Csak egy felháborító eset történt: egy határőr őrnagy a kiskatonáival szitáltatta át a lelőhely környékének földjét, s ők is találtak egy lándzsás denárt, amellyel végül a főtiszt elszelelt.

A kitűnő régész, Kiss Attila azonnal felismerte, hogy rendkívüli érméssel van dolga, ezért a pécsi múzeumból a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárába, a szakértő numizmatikus, Gedai István kezéhez juttatta a leleteket, ahol is végül 44+1 lándzsás denár, 3 bizánci arany-, 20 cseh és 7 német ezüstpénz gyűlt össze arany és ezüst ékszerek, illetve további tárgyak kíséretében.

A kincs elrejtésének kora és a lándzsás denár meghatározása

Mivel az idegen pénzek legfiatalabbikát Bruno augsburgi püspök (1006–1029) közvetlenül a felszentelése után vette, a kincset valamikor 1006–1010 körül rejthették el. Ez a korai dátum és az I. István kereszties denártípusának hátlap-i köriratával való egyezés Magyarország, pontosabban I. István király felé fordította Gedai figyelmét. De vajon volt-e István királynak valamilyen nevezetes lándzsája? Igen, volt!

Egy francia szerzetes, Ademar Cabannensis (988 körül – 1034) krónikájának említése szerint, III. Ottó német-római császár (ur. 983–1002) a magyarok urának – Géza nagyfejedelemnek (ur. 971/972–997) – „megengedte nagylelkűen, hogy királysága legyen, engedelmet adva neki

+STEPHANVS REX – +REGIA CIVITAS denár

+LANCEA REGIS – +REGIA CIVITAS denár

arra, hogy mindenhol szent lándzsát hordoztasson, amint magának a császárnak szokása, és az Úr szegeiből és Szent Móric lándzsájából saját lándzsáján való ereklyét engedett át neki". István tehát apja lándzsaereklyéjét örökölte, és az 1000 karácsonyán megkezdett és 1001 újévre befejezett koronázási szertartása alkalmából a mintegy királyi méltóságának égi támaszát jelző képét verette – a keresztes denárt megelőző, a kutatás által immár elsőnek tartott – pénzére. A nevet szokatlanul azért hagyhatta el a köriratból, mert a lándzsaereklye jelentőségét az amúgy is közismert személyénél fontosabbnak tartotta hangsúlyozni.

A régészek körében az a szólás járja, hogy „egy lelet, nem lelet”. Nos, a lándzsás denár ügyében is van másik! Mindvégig ismert volt, hogy a Gizella királyné és udvarhölgyei által hímezett, majd 1031-ben a székesfehérvári Szűz Mária-egyháznak adományozott miseruhán, azaz a későbbi koronázási paláston ábrázolt István király alakjának és védőszentjének, Szent István protomártírnak a kezében is királyi jelvényként lándzsa van, és pedig régész műszóval „szárnyaslándzsa” (a német *Flügellanze* átvételeként). Ez a „szárnyas” jelző ezúttal azt jelenti, hogy a lándzsa köpűjéből kétoldalt kiáll egy-egy pecek vagy lemezke, azzal a céllal, hogy megakadályozza a lándzsa túl mélyre hatolását, s megkönnyítse a kihúzását. Esetünkben ez

I. István medaillonja a koronázási palástról

A német szent lándzsa borítás nélküli

A német szent lándzsa borítással

a részlet azért fontos, mert nemcsak a paláston, hanem a lándzsás denáron is „szárnyaslándzsa” van, az előbbinek mindkét, az utóbbinak csak a jobb „szárnya” látszik. A denár lándzsájának nyélvégén még egy bojtos szélű zászlót is ábrázoltak, az pedig vitatott, hogy az érmeképen a király ruhaujjból kinyúló keze, avagy a felhőkből kinyúló Isten Keze/*Dextera Dei* látható-e. Talán inkább az utóbbi!

A valódi lándzsaereklye

A német császárok lándzsaereklyéje, a „szent lándzsa” fennmaradt. Ez is egy *Flügellanze*, maga is ereklye, mert a császárok pártfogójához, Szent Mór/Mauritius személyéhez kötötték. A pengéje kettőtört, amikor felhasították, hogy Krisztus keresztiének szögereklyéjét ezüstdróttal e nyílásba rögzítsék. A kettőtört pengét egy vas-, később pedig egy egymást fedő ezüst-, majd aranyhüvellyel fogták össze. A vashüvelyes szent lándzsa állapotát tö-

A krakkói lándzsa

kéletesen felidézi az a vasból kovácsolt, és a közepén aranyozott rézlemezrel takart másolat, amelyet szintén III. Ottó császár adományozott 1000-ben Vitéz Boleszáv lengyel fejedelemnek (ur. 992–1025) a gnieznói találkozásuk alkalmával. A német lándzsaereklyét a bécsi Schatzkammer, a lengyelt a krakkói dóm jelenleg is őrzi, csak a miénk veszett el! Mi lett vele?

István király lándzsaereklyéjének sorsa

Az időközben talán aranyozással ellátott lándzsa sorsa eléggé dokumentált. Miután III. Henrik német király, majd császár (ur. 1039–1046–1056) 1044. július 5-én Ménfőnél győzelmet aratott Aba Sámuel király (ur. 1041–1044) serege felett, a kortárs *Altaichi Évkönyvek* beszámolója szerint „a földet számtalan hullá borítja, az aranyozott királyi lándzsa zsákmányul esik, püspökök, káplánok, főurak, sokan mások elpusztulnak”. A csata után – írja a 14. századi *Képes Krónika* – III. Henrik az

1041-ben elűzött Péter királyt „teljességgel visszahelyezte a koronás királyságba, Szent István szentséges jelvényeit királyi módon ráöltötte, saját kezével vezette a királyi trónhoz”. A jelvények között a lándzsának is ott kellett lennie, mert a *Képes Krónika* elmondja, hogy 1045. május 26-án, pünkösöd vasárnapján Péter király hűbéresként „Magyarországot aranyozott lándzsa képében” adta át a császárnak. Az aranyozott lándzsát a császár Rómába küldte, ahol az Apostolok templomában akasztották a falra, és 1693-ban még ott őrizték. Későbbi sorsát azonban nem ismerjük.

pénzecske is. Talán amulettként szolgáltak, s mivel nem lyukasztottak vagy füleztettek, talán kis zacskóban lehetett őket viselni. A 20 cseh érméből 11 meghatározhatatlan 10. századi utánveret. Közöttük volt továbbá a Přemysl nemzetségbeli II. Jámbor Boleszláv cseh fejedelem (ur. 967–999) két verete is. Ő volt az, akinek a serege megsemmisítette a vetélytárs Slavník nemzetség libicei várát, megölve öt Slavník fiútestvérét. Ezt a mészárlást csak a III. Ottó mellett harcoló Szobeszláv (950 körül–1004), továbbá öccse, a Rómában tartózkodó (Szent) Adalbert prágai püspök (983–996, †997), aki Géza nagyfejedelmet és Vajk nevű fiát egyaránt Istvánra keresztelte, és féltestvérük, Gaudentius élte túl. Az első kettőnek is volt egy-egy verete a kincsben, amelyhez még II. Boleszláv fia, a tragikus életű Jaromír fejedelem (1003, 1004–1012, 1033–1034) öt érméje csatlakozott. A hét német pénz is változatos volt: II. vagy III. Ottó wormszi denárja, és a kiskorú III. Ottó és nagyanyja, Adelheid közösen vert denárja mellett II. Henrik király, majd császár (*973, 1002–1014–1024), Gizella királyné és Brunó augsburgi püspök testvére három denárral volt képviselve, majd I. Siegfried augsburgi püspök (1000–1006) és utóda, az említett Brunó püspök denárja következett. Brunó közvetlenül 1006 után, vagy 1006 és 1010 között kibocsátott érméje volt a kincs utolsó, azaz záróverete. Jellemző volt a kincs különleges összetételére, hogy a felsorolt idegen érmék közül a Kárpát-medence sír- és szórványleleteiben a körülnyírt aranypénzecskekhez hasonlóakon és II. Boleszláv pénzein kívül a többieknek másutt egyetlen érméje sem került elő.

A teljesség kedvéért megemlíteném, hogy a kincshez tartozott még egy aranygyűrű, két pödrött végű aranylemezke, illetve csoportokban egymásba akasztott 22 darab S végű ezüstkarika, végezetül öt kerek ezüstlemezke és egy vastagabb példány, talán mindösszesen egy család összekuporgatott vagyona, vagy egy kereskedő mozgó tőkéje. Akárhogyan is volt, a lándzsás denárok véglegesen átírták az első magyar pénzek történetét!

Röviden a kincs többi érméjéről

A három bizánci aranypénzecskeben az a közös, hogy VII. Bóribanszületett Konsztantinosz és fia, II. Romanosz társcsászár (ur. 948–959) aranyszoliduszainak olyan körülnyírt középrészei, amelyeken Krisztus glóriás fejének képe maradt meg. Ilyen lehetett az elvesztett negyedik